

НАЦІОНАЛЬНА І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 378.014.61:37.014.543

JEL Classification: I23; J38; J62

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.01.007>

Григорій ЖУРАВЕЛЬ,

кандидат економічних наук, професор,
професор кафедри обліку і оподаткування,
Тернопільський національний економічний університет,
46009, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11а
E-mail: zhuravelhp@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-6521-346X>

Микола ШИНКАРИК,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
перший проректор,
Тернопільський національний економічний університет,
46009, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11
E-mail: shynkaryk_m@ukr.net
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8191-8953>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Журавель Г., Шинкарик М. Окремі аспекти підвищення конкурентоспроможності системи вищої освіти. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. Вип. 1. С. 7–20. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.01.007>

Zhuravel H., Shynkaryk M. (2020). Okremi aspekty pidvyshennia konkurento-spromozhnosti systemy vyshchoi osvity [Some aspects of improving the competitiveness of higher education]. *The Herald of Ternopil National Economic University*, Vol. 1. P. 7–20. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2020.01.007>

Анотація

Вступ. Зміни, що відбуваються в суспільстві, зосереджені на пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, вдосконалення виробничих відносин для більш результативного розвитку продуктивних сил. Важливою проблемою на цьому шляху є дефіцит фінансових ресурсів. Як відомо, додаткові фінансові інвестиції полягають у збільшенні державних доходів або

© Григорій Журавель, Микола Шинкарик, 2020.

у зменшенні витрат. Результати дослідження вказують на те, що владні структури більше уваги приділяють другому варіанту пошуку фінансових резервів. Щороку зменшуються джерела фінансування науки і освіти, що зумовлює зниження конкурентоспроможності вищої освіти та її випускників. Вирішення проблем у науково-освітній галузі проводиться шляхом адміністративного ухвалення заходів, спрямованих на згортання наукових досліджень та обмеження доступу молоді до навчання в університетах, хоча світовий досвід вказує на те, що конкурентоспроможність країн світу у XXI ст. визначатиметься виключно, рівнем кваліфікації робочої сили, а для забезпечення збереження світового лідерства Японія прагне впровадити для своєї молоді обов'язкову вищу освіту.

Мета дослідження – обґрунтувати роль вищої освіти у забезпеченні сталого розвитку національної економіки, а також сформулювати перспективні напрямки підвищення конкурентоспроможності системи вищої освіти України.

Результати. Підтверджено висновок про те, що розвиток системи вищої освіти є важливим чинником розбудови національної економіки в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів. Охарактеризовано сучасний стан, встановлено стримуючі фактори поступального розвитку вищої освіти. Окреслено пріоритетні напрямки розвитку вищої освіти та підвищення конкурентоспроможності випускників на ринку праці. Звернуто увагу, що генерація нових знань, їхня комерціалізація у вигляді товарних, технологічних та інших інновацій дедалі більше залежить від інтелектуального потенціалу інститутів вищої освіти. Встановлено, що рівень зайнятості населення залежить від рівня освіти. Зазначено, що розвиток вищої освіти є важливим показником не лише економіки, а й гармонізації відносин «людина – суспільство». Підтверджено висновок, що індустріальне суспільство для свого розвитку потребує не декількох талановитих людей, а високого рівня освіти всього населення. Доведено, що якість підготовки фахівців потребує тісної співпраці між зацікавленими учасниками навчального процесу: академічною спільнотою ЗВО, роботодавцями, випускниками та студентами. Встановлено, що відсутність єдиної методики визначення ціни на послуги приводить до фальшування конкурсної ситуації під час вступу абітурієнтів до ЗВО. Показано, що в Україні наявна проблема хронічного недофінансування необхідних видатків діяльності ЗВО, що є причиною зниження якості освітніх послуг. Запропоновано використовувати важелі диференційованого розподілу бюджетних коштів між ЗВО залежно від виконання ними доведених показників діяльності, а також диверсифікувати джерела надходжень.

Перспективи. Подальші дослідження проблем розвитку конкурентоспроможності національної системи вищої освіти необхідно проводити у напрямку обґрунтування ролі вищої освіти у сталому розвитку національної економіки, збільшення фінансування на утримання і розвиток, підвищення внутрішньої та міжнародної мобільності студентів і науково-педагогічного персоналу; забезпечення можливості для викладачів якісного підвищення кваліфікації, а для випускників надання гарантії на перше робоче місце; розвитку альтернативних джерел фінансування надання освітніх послуг; вивчення зарубіжного досвіду розвитку вищої освіти.

Ключові слова: бюджетне фінансування, самофінансування, консолідовані зусилля, якість навчання, мобільність, знання, інтелектуальний потенціал, інтеграція, глобалізація, інновацізація економіки.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 2, бібл.: 14.

Abstract

Hryhoriy ZHURAVEL, Mykola SHYNKARYK

SOME ASPECTS OF IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF HIGHER EDUCATION

Introduction. *Changes in society are focused on finding ways to improve the competitiveness of the domestic economy, improve industrial relations for more effective development of productive forces. One of the key problems is a lack of financial resources. As it is known, additional financial investments lie in increase of government revenues or in reducing expenditures. Results of the research show that the authorities pay more attention to the latter option of searching for financial reserves. Sources of science and education funding are constantly decreasing. This leads to the decreased competitiveness in higher education and its graduate numbers. Problem solving in the scientific and educational area is carried out by taking measures by administration, which are aimed at curtailing scientific research and limiting the access to study at universities for young people. While world experience indicates that the competitiveness of countries in the 21st century will be determined neither by natural nor financial resources, but by the workforce skills. Naturally, Japan, which aspires to world leadership, has announced its readiness to move to compulsory higher education.*

Purpose of the research is to justify the role of higher education in ensuring the sustainable development of the national economy, as well as to formulate prospective directions for improving the competitiveness of the higher education system of Ukraine.

Results. *It is acknowledged the conclusion that the development of the higher education system is an important factor in the development of the national economy in the context of integration and globalization processes. The current state is characterized, restraining factors of the progressive development of higher education are established. The priority directions of higher education development and the increase of graduates competitiveness in the labor market are outlined. It is pointed out that the generation of new knowledge, their commercialization in the form of product, technological and other innovations is increasingly dependent on the intellectual potential of higher education institutions. It is established that the employment rate depends on the level of education. It is noted that the development of higher education is an important indicator of both the economy and the harmonization of the «human – society» relations. It was confirmed that industrial society needs not only a few talented people, but a high level of education of the whole population for its development. It is proved that the quality of specialists training requires close cooperation between the interested participants of the educational process: the academic community of HEIs, employers, graduates and students. It is established that the lack of a unified methodology for determining the services fees leads to falsification of the competition during the admission process to HEI. It is shown that there is a problem of*

chronic under-financing of the necessary expenditures of the HEIs` activities in Ukraine, which is the reason for the decrease in the quality of educational services. It is proposed to use levers of differentiated allocation of budgetary funds between HEIs depending on their performance in the chosen activity indicators, as well as to diversify the sources of revenue.

Prospects. *Further research of problems of the development of the competitiveness of the national higher education systems should be conducted in the direction of substantiating the role of higher education in the sustainable development of national economy, increasing funding for maintenance and development, rising the internal and international mobility of students, academic and teaching staff; opportunities provision for teachers of qualitative improvement training, and providing guarantees for the first workplace for graduates; development of alternative financing sources for the provision of educational services; highlighting foreign experience of higher education development.*

Keywords: *budget financing, self-financing, consolidated efforts, quality of education, mobility, knowledge, intellectual potential, integration, globalization, innovation of the economy.*

Formulas: 0, fig.: 0; tabl.: 2, bibl.: 14.

Постановка проблеми. Системні перетворення в Україні зумовлюють зміну бачення ролі вищої освіти в державній політиці, вимагають уточнення пріоритетних напрямів її розвитку, а також механізмів її адаптації до сучасних соціально-економічних умов. Це потребує переосмислення підходів до чинної практики регулювання відповідних процесів у сфері вищої освіти, що передбачає їх адаптацію до динамічних умов розвитку інформаційних технологій і використання національного та зарубіжних досвідів, а також врахування світових тенденцій розвитку освітніх та економічних відносин для забезпечення конкурентоспроможності вищої освіти й економіки.

Нині всі сторони життя українського суспільства знаходяться в кризовому застої і без забезпечення належних умов для розвитку системи освіти вийти з цього становища буде складно. Майбутнє суспільства залежить від того, наскільки якісно вища освіта виконує свої функції. Саме вона готує фахівців, які визначатимуть долю держави, її безпеку, незалежність та добробут через 10–15 років [1].

Сучасний етап трансформації системи вищої освіти характеризується глибокою проникністю в соціальну сферу та економічну діяльність, виходом на глобальні ринки праці, послуг, товарів і капіталу. За таких умов неможливо результативно реформувати систему вищої освіти лише адміністративними методами впливу. Необхідні консолідовані зусилля владних структур усіх рівнів, працедавців, вузівських колективів, населення з урахуванням стану економіки та суспільних потреб.

Проблеми розвитку вищої освіти зумовлені не лише економічною і політичною нестабільністю в суспільстві, посиленням розриву між конституційними гарантіями здобуття доступної та безкоштовної освіти і реальним державним її забезпеченням, а й незавершеністю реформування практично усіх секторів економіки, недостатнім бюджетним фінансуванням і специфікою підготовки кадрів для окремих галузей національної економіки. Тому держава відіграє важливу роль у вирішенні цих

питань та потребує більш ефективного використання наявного і розробки новітнього інструментарію державного регулювання системи підготовки фахівців.

Розбудова інноваційної економіки України залежить від формування інтелектуального потенціалу, якості вищої освіти та результативності системи передачі знань у сфері виробництва, що комплексно впливає на стан конкурентоспроможності економіки, створення високоякісної продукції і сучасних технологічних виробництв, активізацію продуктивної зайнятості, розширення споживчого попиту, підвищення соціальних стандартів тощо.

Перетворення освіти і науки у фактор виробництва водночас із робочою силою, капіталом, природними ресурсами, підприємницькими здібностями, інформацією є особливою прикметою сучасності, де знання посідають основне місце в розвитку суспільства. Посилення ролі вищої освіти привносить кардинальні зміни в соціально-економічні відносини, сприяє переходу виробництва матеріальних благ і послуг в інноваційний вимір, де провідна роль у виробничому процесі зміщується з механічного використання інформації до інтелектуалізації праці на базі використання новітніх знань.

Ураховуючи те, що вища освіта має індивідуальну та суспільну корисність, а також відіграє головну роль в інтелектуалізації інноваційного процесу в галузях економіки, вона також сприяє зацікавленості роботодавців у підготовці високопрофесійних спеціалістів, що займатимуться інноваційною діяльністю.

Актуальність проблеми управління системою вищої освіти (СВО) України посилює необхідність ухвалення на державному рівні стратегії розвитку вищої освіти і системи моніторингу її реалізації. Незважаючи на ухвалення за останні роки низки документів з питань розвитку вищої освіти України, її якості, інтеграції в європейський простір, актуальним є розвиток методологічного апарату виявлення та оцінювання сильних і слабких сторін СВО країни, обґрунтування стратегічних пріоритетів підвищення її конкурентних позицій у глобальному освітньому просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль знань у соціогуманітарному розвитку суспільства, інтелектуалізації праці, інноватизації економіки, розвитку освіти в умовах становлення економіки знань, а також шляхи інноваційного розвитку вищої освіти України відображені у працях вітчизняних науковців: В. Базиловича, А. Гальчинського, О. Гринькевич, В. Гейця, А. Гриценка, М. Згуровського, В. Кременя, А. Колота, С. Квіта, О. Кузьміна, Е. Лібанової, В. Лугового, Г. Лопушняк, О. Магути, С. Ніколаєнка, Т. Оболенської, С. Панчишина, Х. Рибчанської, С. Степаненка та ін.

Проблеми, які ще не досліджені. Незважаючи на численну кількість публікацій з пропонованої тематики, у науковій літературі комплексно не розкрито сучасні проблеми, пов'язані з дослідженням взаємозв'язку якості освіти з її державним регулюванням, потребами роботодавців і можливостями ЗВО України. Вивчивши теперішні проблеми з досліджуваної тематики, необхідно зазначити, що вища освіта як особливий вид економічної діяльності й об'єкт управління конкурентоспроможністю (КС) для забезпечення сталого розвитку потребує нового підходу у вирішенні проблем ефективності її функціонування. Обмеженість наукових досліджень з методики моніторингу та аналізу показників і чинників впливу на ефективність управління КС СВО зумовила вибір теми і мети дослідження.

Динамічні зміни у способах вироблення та поширення знань змінюють традиційний характер та конкурентне середовище діяльності національних університетів, потребують від менеджерів вищої освіти інноваційних управлінських рішень, обумовлюють актуальність розроблення нових концепцій і прикладних моделей в управлінні ЗВО.

Україна могла б виступати не лише сферою формування інтелектуального капіталу країни, а й генерувати відповіді на актуальні питання національної безпеки, економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності в умовах розвитку глобалізаційної економіки.

Мета дослідження – обґрунтування напрямків підвищення КС національної СВО в умовах інтеграції в глобальний економічний, освітній і науковий простір. Визначена мета зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- обґрунтувати роль вищої освіти в реалізації цілей сталого розвитку;
- охарактеризувати сучасний стан СВО України;
- визначити чинники впливу на якість підготовки фахівців у ЗВО України;
- окреслити пріоритетні напрями підвищення конкурентоспроможності системи вищої освіти України.

Виклад основного матеріалу. Генерація нових знань, їхня комерціалізація у вигляді товарних, технологічних та інших інновацій дедалі більше залежить від інтелектуального потенціалу людських ресурсів та інститутів вищої освіти, що забезпечують їхній розвиток. Встановлено, що рівень зайнятості населення залежить від рівня освіти [2, с. 50].

Серед основних цілей глобального розвитку, визначених ООН у Декларації «Трансформація нашого світу: 2030. Порядок денний для сталого розвитку», стратегічною метою суспільного розвитку в освітній галузі є забезпечення всеохопної і справедливої якісної освіти та забезпечення можливості навчання упродовж усього життя для всіх. Водночас досягнення кожної з інших глобальних цілей, як наприклад: забезпечення переходу до раціональних моделей споживання та виробництва, забезпечення здорового способу життя і сприяння добробуту для всіх у будь-якому віці, неможливі без активної участі у цих процесах інститутів вищої освіти.

Відповідно до щорічного звіту ООН, конкурентоспроможність країн світу в XXI ст. визначатиметься не природними і навіть не фінансовими ресурсами, а кваліфікацією робочої сили. Невипадково Японія, що претендує на світове лідерство, оголосила про готовність переходу до обов'язкової вищої освіти [3].

Творець сингапурського «економічного дива» Лі Куан Ю. стверджував, що індустріальне суспільство для свого розвитку потребує не декількох талановитих людей, а високого рівня освіти всього населення. Нова лінія поділу в світі пройде між тими, хто володіє знаннями, і тими, в кого їх нема. Тому потрібно вчитися і стати частиною світу, заснованого на знаннях [4].

Розвиток вищої освіти є важливим показником не лише економіки, а й гармонізації відносин «людина – суспільство». Відомий філософ Конфуцій зазначав: якщо будете плани на рік – сійте зерно, на десять років – посадіть дерево, на сто років – дайте знання. Ліберальний реформатор Людвіг Едхард, батько так званого «німецького дива», теж наполягав на вагомій ролі освіти у розвитку суспільства і держави та

категорично виступав проти вилучення освіти з економічних імперативів і потреб. За його задумами, освіта має бути включена в єдину конструкцію економічних реформ [5, с. 22].

Основною метою кожного закладу вищої освіти країни повинна стати великомасштабна діяльність із підвищення освітнього рівня нації, оскільки незворотність реформ можлива тільки при підготовці не менше 25% працездатного населення до нових соціально-економічних умов [6, с. 18].

Таким чином, проведені дослідження свідчать про те, що вища освіта, її інститути відіграють визначальну роль не лише в індивідуальному добробуті, а й забезпечують глобальні конкурентні переваги для окремих країн і регіонів. Зростання доходів і рівня зайнятості, підвищення конкурентних позицій за рахунок інновацій, а також забезпечення умов для сталого розвитку – основні економічні критерії та соціальні ефекти від інвестицій у вищу освіту.

Важливим орієнтиром реформування національної вищої освіти в умовах європейської інтеграції і світової глобалізації є Болонський процес (БП), започаткований європейськими країнами у 1999 р. у м. Болонья (Італія). Україна стала асоційованим членом БП у 2005 р. Нині у болонську співдружність входить 48 країн. Це дає змогу уніфікувати СВО, виробити спільні стандарти і критерії забезпечення якості вищої освіти. Важливими принципами європейських стандартів вищої освіти є система трансферу та нагромадження кредитів–ECTS, яка разом з уніфікованою шкалою оцінювання студентів забезпечують відповідний рівень знань, внутрішню і міжнародну мобільність студентів [7; 8].

Ефективність БП повною мірою залежить від рівня виконання ЗВО завдань та принципів, відображених у колективних деклараціях.

Середосновних результатів, які Україна досягла з часу приєднання до Європейського простору вищої освіти, вітчизняні експерти виокремлюють нереалізовані можливості.

Запровадження системи ECTS вважається основним засобом міжнародної академічної мобільності студентів. Однак, в Україні розробили та впровадили Тимчасове положення про кредитно-модульну систему організації навчального процесу, яка за визначенням мала іншу мету – організувати навчальний процес на засадах нагромадження результатів навчання упродовж навчального семестру, року. У результаті цього з поля зору випала необхідність забезпечення внутрішньої і міжнародної мобільності студентів обсягом 20% їх кількості. Поза увагою залишилися мобільність науково-педагогічних працівників, організоване забезпечення підвищення їхньої кваліфікації.

Міжнародні експерти зауважують, що без активної міжрегіональної міграції нація приречена на провінційність національного розвитку [9]. Програмами державних статистичних обстежень в Україні не передбачене вивчення внутрішньої міжрегіональної мобільності, хоча за висновками ООН, саме цей вид міграції передбачає найбільшу частку усіх міграційних потоків студентів [2, с. 346].

Дослідження показали, що самостійна робота студентів у більшості ЗВО України становить понад 50–60% від матеріалу відведеного на вивчення навчальної програми, що на переконання багатьох фахівців, вплинуло на зниження рівня знань студентів,

оскільки зводиться здебільшого до написання конспектів, пошуку рефератів у Інтернеті тощо [6, с. 19].

Вважалось, що самостійна робота формує навички для подальшого самостійного навчання на основі отриманих у ЗВО знань, сформованих умінь і набутих навичок. Однак нині такий підхід не підтверджується. Декларується навчання упродовж усього життя.

На думку студентів, пріоритетними заходами для покращення якості ВО в Україні мають стати: подолання корупції і недоброчесності (44%), налагодження співпраці з кращими світовими університетами (43%), підвищення оплати праці викладачів (43%), стимулювання наукової діяльності у ЗВО (41%), зв'язок викладання з потребами майбутньої професії (36%), скорочення кількості ЗВО (31%) [10].

Опитування, проведені серед європейських роботодавців (переважно представників промисловості та бізнесу), показали, що шанси отримати належне місце на ринку праці залежать від: навичок, що характеризують придатність до працевлаштування, – 78%; позитивного ставлення до роботи – 72%; відповідного практичного досвіду (виробничої практики) – 54%; напрямку здобутої освіти чи кваліфікації – 41%; рівня успішності у ЗВО – 28%; престижності закінченого навчального закладу – 8% [11, с. 28].

Подібні опитування були проведені між понад 20 тис. недавніх випускників національних ЗВО. Серед факторів, які підвищують шанси працевлаштування, вони назвали такі: досвід та наявність контактів із професійним середовищем – 25%; інтелектуальний капітал – 16%; рівень оцінок (середня понад 4,0) – 13%; рівень культурного розвитку – 13%; наявність вищої освіти – 11%; наявність водійських прав – 11%; досвід професійної праці – 9% [11, с. 29].

Зазначене вище дає змогу зробити висновок про те, що існує необхідність співпраці між зацікавленими учасниками навчального процесу: академічною спільнотою ЗВО, роботодавцями, випускниками та студентами.

Ухвалений у 2014 р. Закон України «Про вищу освіту» забезпечив правову основу не лише для розвитку демократичних засад управління, а й для реалізації принципів підзвітності та прозорості у діяльності ЗВО. Однак для більшості закладів вищої освіти України все ще відсутні на офіційних сайтах форми фінансової та соціальної звітності, інформація про результати діяльності Наглядних рад.

В управлінні якістю вищої освіти на державному рівні основним моментом стало створення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) – колегіального органу, уповноваженого на реалізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти. Оцінювати ефективність новоствореного органу на сьогодні немає підстав, оскільки відсутні підсумкові показники його діяльності.

У системі управління конкурентоспроможністю СВО важливе значення має політика ціноутворення на освітні послуги. Фактор вартості навчання є одним із важливих критеріїв для вибору випускниками середніх загальноосвітніх шкіл ЗВО для здобуття вищої освіти.

Результати анкетування виявили, що якість навчання, престижність закладу вищої освіти і вартість навчання – три основні мотиви вибору абітурієнтами ЗВО для подальшого навчання [2, с. 266]. На ринку освітніх послуг України допускається значна диференціація вартості навчання на однаковій спеціальності у ЗВО з подібними

академічними рейтингами та в одному регіоні діяльності. Зазначені розбіжності підтверджуються даними табл. 1.

Таблиця 1

**Вартість одного року навчання на освітньому рівні «Бакалавр»
за спеціальністю «Менеджмент» в окремих університетах
України у 2017/18 н. р.**

№ з/п	Назва ЗВО	Місто	Інтегральний показник діяльності у ТОП-200 Україна	Вартість одного року навчання, грн.
1.	Вінницький НТУ	Вінниця	33,0301	9100
2.	НТУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»	Київ	85,8217	29400
3.	КНУ імені Тараса Шевченка	Київ	81,6980	29400
4.	Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки	Луцьк	22,9337	16600
5.	Луцький технічний університет	Луцьк	22,9342	12800
6.	НУ «Львівська політехніка»	Львів	45,6486	11500
7.	Львівський НУ імені Івана Франка	Львів	43,3977	11248
8.	Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського	Миколаїв	23,0264	8100
9.	НУ водного господарства та природокористування	Рівне	23,6038	14900
10.	Ужгородський НУ	Ужгород	29,8212	11040
11.	Харківський НУ імені В. Н. Каразіна	Харків	49,4134	16400
12.	НТУ «Харківський політехнічний інститут»	Харків	45,7563	9900
13.	Тернопільський НТУ імені Івана Пулюя	Тернопіль	30,1499	11000

Джерело: розроблено авторами на основі [2].

Отже, визначення об'єктивної ціни освітньої послуги – це складне багатофакторне завдання, яке потребує невідкладного вирішення. Вартість освітньої послуги є функцією цілої множини змінних чинників, серед яких основні: вартість ресурсів, які формують собівартість підготовки фахівця, академічний рейтинг і престижність

ЗВО серед абітурієнтів, популярність та престижність спеціальності на ринку освітніх послуг, місце розташування ЗВО, платоспроможний попит населення у регіоні й інші.

Вирішенню цієї проблеми присвятили свої дослідження О. С. Гринькевич [2], Г. С. Лопушняк, Х. В. Рибчанська [5] та інші. Є підстави вважати, що МОН України у найближчий час розробить єдину методику визначення вартості надання ЗВО освітніх послуг споживачам.

Дефіцит державного бюджету, діючий принцип непрозорого, обмеженого і залишкового фінансування ЗВО є причиною зниження якості освітніх послуг, погіршення матеріально-технічного стану закладів освітньо-наукової галузі. В Україні існує проблема хронічного недофінансування необхідних видатків діяльності ЗВО. За 2013–2018 рр. склалася спадна тенденція видатків Зведеного бюджету України на вищу освіту у відсотках до ВВП (з 1,97% у 2013 р. до 1,22% у 2018 р.), що не відповідає законодавчо закріпленим нормам (табл. 2).

Таблиця 2

**Динаміка видатків зведеного бюджету України на вищу освіту
за 2013–2018 рр.**

Показники	Роки					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Загалом бюджетних видатків на вищу освіту, млрд грн	30,0	28,3	31,0	35,2	38,7	43,5
Величина внутрішнього валового продукту (ВВП), млрд грн	1522,7	1586,9	1988,5	2385,4	2983,9	3558,7
Видатки зведеного бюджету на вищу освіту, у % до ВВП	1,97	1,78	1,56	1,48	1,30	1,22

Джерело: розроблено авторами на основі [5; 12; 13].

В умовах гострої нестачі бюджетного фінансування варто використовувати інші не консолідовані важелі, які дають змогу диференціювати розподіл бюджетних коштів між ЗВО залежно від виконання ними встановлених показників діяльності, а також диверсифікувати джерела надходжень. Особливе місце серед усього комплексу завдань має використання варіантів самофінансування вищої школи, зокрема таких:

- пільгове кредитування ЗВО і студентів;
- фінансування за рахунок розширення комерціалізації послуг;
- використання механізму податкових пільг при наданні студентам місця для проходження практики і працевлаштуванні випускників ЗВО за спеціальністю;
- залучення міжнародних грантів;
- розвиток системи бізнес-освіти, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів за рахунок замовників;
- комерціалізація результатів наукових досліджень;
- розвиток у ЗВО інноваційного підприємництва (технопарків, бізнес-інкубаторів, кластерів, освітніх програм);
- підвищення якості освітніх послуг через використання нових освітніх та інформаційних технологій, удосконалення науково-методичного забезпечення навчального процесу, підвищення рівня якості підготовки фахівців і підвищення

кваліфікації науково-педагогічних кадрів у галузі інноваційної діяльності, як можливість залучення додаткових інвестицій.

Ефективною для підвищення конкурентоспроможності ЗВО, на нашу думку, є Постанова Кабінету Міністрів України № 1146 від 24 грудня 2019 року «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності», яка створює конкурентне середовище серед ЗВО. Видатки державного бюджету передбачено розподіляти за спеціальною формулою з урахуванням показників діяльності: розрахункового контингенту здобувачів вищої освіти, які навчаються на умовах державного замовлення; масштабу діяльності; регіональної підтримки; наукової діяльності; міжнародного визнання; працевлаштування випускників [14].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведені дослідження основних передумов розвитку конкурентоспроможності вітчизняної СВО дали змогу встановити, що майбутнє суспільства залежить від того, наскільки якісно вища освіта виконує свої функції. Саме вона готує фахівців, які визначатимуть долю держави, її безпеку, незалежність і добробут у недалекому майбутньому. Проблеми розвитку вищої освіти зумовлені не лише економічною й політичною нестійкістю в суспільстві, а й незавершеністю реформування усіх секторів економіки.

Система управління вищою освітою України передбачає необхідність ухвалення на державному рівні стратегії розвитку вищої освіти і системи моніторингу її реалізації. Актуальним є розвиток методологічного апарату виявлення та оцінювання сильних і слабких сторін СВО країни, обґрунтування стратегічних пріоритетів підвищення її конкурентних позицій у глобальному освітньому просторі. Актуальним є розвиток конкурентоспроможності СВО з урахуванням якісних переваг на основі використання стимулюючих показників діяльності.

Динамічний розвиток економіки залежить від трансформування освіти і науки у важливий фактор виробництва, де, водночас, із робочою силою, капіталом, природними ресурсами, інформацією знання посідають ключове місце в розвитку суспільства. Посилення ролі вищої освіти в соціально-економічних відносинах потребує наукових досліджень напрямків її розвитку.

Подальші дослідження проблем розвитку конкурентоспроможності національної системи вищої освіти необхідно проводити у напрямку обґрунтування ролі вищої освіти у сталому розвитку національної економіки, збільшення фінансування на утримання і розвиток, підвищення внутрішньої та міжнародної мобільності студентів і науково-педагогічного персоналу; забезпечення можливості для викладачів якісного підвищення кваліфікації, а для випускників – надання гарантії на перше робоче місце; розвитку альтернативних джерел фінансування надання освітніх послуг; вивчення зарубіжного досвіду розвитку вищої освіти.

Література

1. Курко М. Н. Роль вищої освіти в умовах становлення правової держави. *Форум права*. 2010. № 2. С. 224–230.
2. Гринькевич О. С. Управління конкурентоспроможністю вищої освіти України (методологія аналізу і системи моніторингу) : дис. ... докт. екон. наук : 08.00.03 – економіка та управління національним господарством / Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2018. 628 с.
3. Transforming Our World: The 2030 Agenda For Sustainable Development. United Nations. United Nations General Assembly. New York, 2015. ESU. EuropeanStudentsUnion. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>. (дата звернення: 25.12.2019).
4. Ли Куан Ю. Из третьего мира – в первый. История Сингапура (1965–2000) ; пер. с англ. Александра Боня. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2013. 576 с.
5. Лопушняк Г. С., Рибчанська Х. В. Вища освіта України: державне регулювання та перспективи розвитку : монографія. Львів : Ліга Прес, 2018. 283 с.
6. Денисенко М. П., Бреус С. В. Вища освіта в Україні: проблеми та перспективи. *Вчені записки університету «КРОК»*. 2013. Вип. 33. С. 18–24.
7. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Київ : Ленвіт, 2006. 36 с.
8. Впровадження ECTS в українських університетах : методичні матеріали. Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. 56 с.
9. Дате К. Принагідні думки про університети з української перспективи: провінційність у сфері вищої освіти перешкоджає формуванню нації. *Український науковий клуб*. 2009. URL : http://nauka.in.ua/news/articles/article_detail/3916?print=true (дата звернення: 25.12.2019).
10. Вища освіта в Україні: громадська думка студентів. *Фонд «Демократичної ініціативи» імені Ілька Кучеріва*. 2015. URL : <http://dif.org.ua/article/vishcha-osvita-v-ukraini-gromadska-dumka-studentiv> (дата звернення: 25.12.2019).
11. Димань Т. М., Боньковський О. А., Вовкогон А. Г. Європейський простір вищої освіти та Болонський процес : навч.-метод. посіб. Одеса : НУ «ОМА», 2017. 106 с.
12. Статистичний щорічник за 2018 рік. Державна служба статистики України. Житомир : ТОВ «БУК-ДРУК», 2019. 482 с.
13. Фінансування вищої освіти: стан та перспективи. URL : <http://file:///C:/Users/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96/Desktop/549a9d03277d918fe6e26192445365f8.pdf> (дата звернення: 30.01.2020).
14. Постанова Кабінету Міністрів України № 1146 від 24 грудня 2019 року «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF> (дата звернення: 25.12.2019).

References

1. Kurko, M. N. (2010). Rol vyshchoi osvity v umovakh stanovlennia pravovoi derzhavy [Role of higher education in the conditions of the rule of law]. Forum prava – Forum right. № 2. P. 224–230 [in Ukrainian].
2. Hrynkivych, O. S. (2018). Upravlinnia konkurentospromozhnistiu vyshchoi osvity Ukrainy (metodolohiia analizu i systemy monitorynhu) [Management of Higher Education Competitiveness of Ukraine (methodology of analysis and monitoring system)]: Doctor's thesis 08.00.03 – Economy and Management of National Economy. Lviv [in Ukrainian].
3. Transforming Our World: The 2030 Agenda For Sustainable Development (2015). United Nations. United Nations General Assembly, New York. ESU. European Students' Union. Retrieved from <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> [in English].
4. Lee Kuan Yew (2013). Iz tret'ego mira – v pervyyi. Istoriya Singapura (1965 – 2000); per. sangl. Aleksandra Bonia [From Third World to First. History of Singapore (1965 – 2000); translated from English by Aleksandr Bonia]. M.: Mann, Ivanov i Ferber. P. 576 [in Russian].
5. Lopushniak, H. S., Rybchanska, Kh. V. (2018). Vyshcha osvita Ukrainy: derzhavne rehuliuвання ta perspektyvy rozvytku [Higher education in Ukraine: state regulation and development prospects]: Monograph. Lviv. Liha Pres [in Ukrainian].
6. Denysenko, M. P. (2013). Vyshcha osvita v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Higher education in Ukraine: problems and prospects]. Vcheni zapysky universytetu «KROK» – Academic notes from KROK University. № 33. P. 18–24 [in Ukrainian].
7. Standarty i rekomendatsii shchodo zabezpechennia yakosti v Yevropeiskomu prostori vyshchoi osvity [Standards and Guidelines on Quality Assurance in the European Higher Education Area] (2006). K.: Lenvit [in Ukrainian].
8. Vprovadzhennia ECTS v ukrainskykh universytetakh: metodychni materialy [Implementation of ECTS in Ukrainian universities]: methodical materials (2006). Lviv. Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika» [in Ukrainian].
9. Date K. (2009). Prynahidni dumky pro universytety z ukrainskoi perspektyvy: provintsiiinist u sferi vyshchoi osvity pereshkodzhaie formuvanniu natsii [Positive thinking about universities from ukrainian perspective: provincialism in higher education hinders national formation]. Ukrainskyi naukovyi klub – Ukrainian Science Club. Retrieved from http://nauka.in.ua/news/articles/article_detail/3916?print=true [in Ukrainian].
10. Higher education in Ukraine: public opinion of students [Vyshcha osvita v Ukraini: hromadska dumka studentiv] (2015). Fond «Demokratychnoi initsiatyvy» imeni Ilka Kucheriva. Retrieved from <http://dif.org.ua/article/vishcha-osvita-v-ukraini-gromadska-dumka-studentiv> [in Ukrainian].
11. Dyman, T. M., Bonkovskiy, O. A., Vovkohon A. H. (2017). Yevropeiskiy prostir vyshchoi osvityta Bolonskiy protses: Navchalno-metodychniy posibnyk [European higher education area and the Bologna Process]: Educational guide. Odessa [in Ukrainian].

12. State Statistics Service of Ukraine (2019). Statistical Yearbook for 2018. Zhytomyr [in Ukrainian].
13. Finansuvannia vyshchoi osvity: stan ta perspektyvy. Higher education financing: status and prospects. Retrieved from <http://file:///C:/Users/%D0%96%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96/Desktop/549a9d03277d918fe6e26192445365f8.pdf> [in Ukrainian].
14. Cabinet of Ministers of Ukraine Resolution № 1146 «On the distribution of state budget expenditures among higher education institutions based on indicators of their educational, scientific and international activities» dated 24 December 2019. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1146-2019-%D0%BF> [in Ukrainian].

Статтю отримано 21 лютого 2020 р.
Article received February 21, 2020.